

Сагай І.М.*

СПІВПРАЦЯ З МІЖНАРОДНИМ ТРИБУНАЛОМ КОЛИШНЬОЇ ЮГОСЛАВІЇ ЯК УМОВА НОРМАЛІЗАЦІЇ ВІДНОСИН СОЮЗНОЇ РЕСПУБЛІКИ ЮГОСЛАВІЯ ЗІ СВІТОМ

Стаття присвячена роботі Міжнародного трибуналу в Гаазі, створеного з метою розслідування злочинів, здійснених під час війни на території колишньої Югославії, та засудження злочинців, а також діяльності Союзної Республіки Югославія (Сербія і Чорногорія), спрямованої на співпрацю з Гаазьким трибуналом. Ця співпраця мала безпосередній вплив на «реінтеграцію» країни до світової спільноти та позицію СРЮ на міжнародній арені.

The article deals with the activity of the International Tribunal in the Hague set up for investigation of crimes committed during the wars on the territory of the former Yugoslavia and conviction of criminals, as well as acting of the Federal Republic of Yugoslavia (Serbia and Montenegro) aimed at full co-operation with the Hague Tribunal. The co-operation had a direct influence on «reintegration» of the country into the world community and its position in the international arena.

Спільнота югославських народів має довгу історію створення та існування. Дезінтеграція Соціалістичної Федеративної Республіки Югославія (СФРЮ) не була несподіваною і мала в основі серйозні внутрішні національні, релігійні та економічні проблеми.

Залученими до вирішення кризи на території СФРЮ були ЄС, ОБСЄ, НАТО, окремі держави, міжнародні гуманітарні організації. Для збереження миру на цю територію скеровано міжнародні миротворчі сили. Реакцією міжнародної спільноти на югославську кризу та політику президента Союзної Республіки Югославія (СРЮ) С.Мілошевича було накладення санкцій і повна ізоляція СРЮ.

Зважаючи на факти серйозних і широкомасштабних порушень міжнародного гуманітарного права і Женевських конвенцій 1949 р., включаючи масові вбивства і практику «етнічної чистки», що мали місце на території колишньої СФРЮ і що було загрозою міжнародного миру і безпеки, для припинення таких злочинів і засудження осіб, відповідальних за їх скоєння, Рада Безпеки ООН (РБ ООН) створила Міжнародний трибунал для засудження осіб, відповідальних за тяжкі порушення міжнародного гуманітарного права, здійснені на території колишньої Югославії з 1991 р. (надалі – Міжнародний трибунал з колишньої Югославії або Гаазький трибунал) [1; 2; 6].

Міжнародний трибунал у Гаазі сформовано як допоміжний орган РБ ООН, яка його фінансує, визначає склад, оцінює його доповіді, наглядала за роботою і вирішувала, чи продовжувати його діяльність.

Перед Гаазьким трибуналом поставали фізичні особи (не організації, партії чи органи влади), звинувачені в тяжких порушеннях Женевських конвенцій, військових зло-

* здобувач кафедри міжнародних відносин і дипломатичної служби факультету міжнародних відносин Львівського національного університету імені Івана Франка

чинах, геноциді, злочинах проти людства, здійснених на території колишньої СФРЮ за період з 1 січня 1991 р. до визначеної РБ ООН дати. Йдеться не лише про виконавців, а й про тих, хто ці злочини організовував і наказував виконувати. Статутом Трибуналу передбачена індивідуальна і командна кримінальна відповідальність [5].

Гаазький трибунал не мав механізмів примусу, тому передбачалося, що всі держави повинні повною мірою з ним співпрацювати, виконуючи прохання про допомогу і накази Судової палати Трибуналу. РБ ООН закликала СРЮ та інші держави вжити всіх необхідних заходів для сприяння роботі Гаазькому трибуналу.

Міжнародному трибуналу з колишньої Югославії були створені всі необхідні умови: канцелярії у містах на території Боснії і Герцеговини (БіГ) та СРЮ, понад тисячу працівників, кілька сотень слідчих, великі матеріальні засоби і необмежений доступ до будь-яких документів. Станом на кінець 2005 р. Гаазький трибунал налічував 1146 постійних працівників з 79 країн [31].

Оскільки встановити точно кількість вчинених військових злочинів неможливо, судові процеси відбувалися лише за найважливішими з них, які мали наслідком масове страждання цивільного населення. Станом на кінець 2003 р. засуджено 139 осіб, відбулося слухання 35 справ, у процесі розгляду перебувало 57 справ, остаточні вироки отримало 20 звинувачених [17, с.362]. На березень 2006 р. Гаазький трибунал засудив 161 особу, 6 з них перебувають на свободі, справи 85 звинувачених вже завершені: 43 особи визнані винними, 8 виправдані, звинувачення проти 25 відкликані, 6 осіб померли, 4 справи передані вітчизняним судам [31].

1996 р. після відміни накладених на СРЮ санкцій, її позиція на міжнародній арені загалом покращилася, нормалізувалися двосторонні відносини СРЮ з іншими країнами світу. Однак залишилася т.зв. «зовнішня стіна санкцій» СРЮ – переліком вимог міжнародної спільноти, які були передумовою членства держави в міжнародних організаціях і доступу до фінансових інституцій (ММФ, Світового Банку, ЄС та ін.). Співпраця СРЮ з Міжнародним трибуналом у Гаазі була однією з цих вимог.

Незважаючи на те, що співпрацювати з Гаазьким трибуналом СРЮ зобов'язалася як сторона Дейтонського договору, влада країни не поспішала виконувати це зобов'язання – реальна співпраця СРЮ з Гаазьким трибуналом була мінімальною. У низці резолюцій РБ ООН зазначалося, що СРЮ як і раніше не повною мірою співпрацює з Трибуналом і не виконує його вимог щодо арешту і видачі осіб, звинувачених за військові злочини. Звинувачення стосувалися військовокомандуючих армій, урядовців, політиків – переважно це були серби.

Зі сторони міжнародної спільноти неодноразово звучали заклики вжити всіх заходів для сприяння Гаазькому трибуналові в розслідуванні злочинів. Але сербська влада у цьому питанні посилялася на обмеження свого внутрішнього законодавства, за яким не могла видавати своїх громадян Гаазькому трибуналу. Більшість населення і політиків Чорногорії підтримували Президента СРЮ С.Мілошевича в його політиці ігнорування Гаазького трибуналу, який вважали несправедливим і недовготривалим.

Згодом криза у Косово принесла нові санкції проти СРЮ, а Гаазький трибунал збільшив перелік звинувачених за військові злочини.

2000 р. став переломним у політиці СРЮ – змінилася влада країни, усунуто від політики С.Мілошевича. За таких умов міжнародна спільнота зняла накладені на країну санкції. СРЮ постала перед такими завданнями як подолання наслідків ізоляції, нормалізація відносин з країнами світу, зокрема, своїми сусідами, створення умов для проведення успішних внутрішніх економічних і соціальних реформ, вирішення питання членства в між-

народних організаціях, зміна державного устрою тощо. Після прийняття у лютому 2003 р. Конституційної хартії союз двох республік почав називатися Сербія і Чорногорія (СіЧ).

Нового імпульсу співпраці СРЮ з Гаазьким трибуналом надав її вступ в ООН 2000 р.: ставши членом цієї організації, вона зобов'язалася до співпраці з усіма органами ООН. Керівництво СРЮ запевняло, що економічні реформи і співпраця з Трибуналом – це те, чого треба досягти, щоб перед країною відкрився шлях до участі в європейських та євроатлантичних структурах [28, с.29].

Готовність до співпраці з Гаазьким трибуналом мала показати, що СРЮ варта довіри у міжнародних відносинах та виконує взяті міжнародні зобов'язання. Ця співпраця стала «умовою повернення до міжнародної спільноти» [22, с.124-125]. Від цього також залежала економічна допомога, яку СРЮ/СіЧ могла отримати ззовні. Відмова від співпраці, або саботаж в роботі із Гаазьким трибуналом могли знову привести до конфлікту влади країни із міжнародною спільнотою.

З іншого боку, питання співпраці СРЮ з Міжнародним трибуналом в Гаазі було доволі спірним, і в очах громадськості цю контroversійність не пододала аргументація про те, що винні за військові злочини і геноцид повинні бути покарані, а провина – індивідуалізована.

За словами голови Європейського руху в Сербії, югославського дипломата Ж.Ковачевича, питання співпраці країни з Гаазьким трибуналом «буде нас постійно переслідувати та обмежувати», і це стосується не лише відносин з країнами світу, а й регіональної співпраці та процесу повернення довіри між сусідами [22, с.24]. Він пише: «Ставлення до Гаазького трибуналу є суттєвою передумовою нормалізації та гармонізації відносин між нами (йдеться про СРЮ, Хорватію й БіГ). Поки не буде повної співпраці наших трьох держав з Гаазьким трибуналом, не буде взаємної довіри до того, що уряди і народи хочуть остаточно покінчити з минулим і політикою, яка нас довела до війни...» [16, с.190].

У квітні 2002 р. Скупщина СРЮ прийняла Закон про співпрацю СРЮ з Гаазьким трибуналом, 2003 р. – зміни до нього. Створена Національна рада для співпраці з Гаазьким трибуналом вирішувала питання, пов'язані із захистом свідків, статусом звинувачених осіб, наданням допомоги їхнім родинам тощо. Було сформовано й інші інституції, які займалися окремими аспектами співпраці з Трибуналом: прокуратура з питань військових злочинів, Служба слідства військових злочинів, Судове віче з військових злочинів в Окружному суді Белграда, Спеціальна в'язниця.

У Белграді розпочала роботу Канцелярія зв'язків з Міжнародним трибуналом в Гаазі. До її функцій належали: підтримка контактів із союзними і республіканськими органами влади, неурядовими організаціями, міжнародними організаціями у всіх питаннях, що стосувалися співпраці з Трибуналом; прийом свідків, осіб, що постраждали від злочинів, та тих, що могли надати інформацію для ведення слідства, надання інформації ЗМІ тощо.

Серед осіб, звинувачених Гаазьким трибуналом за геноцид, злочини проти людства, порушення законів і звичаїв війни, порушення Женевських конвенцій, були президент СРЮ С.Мілошевич, колишній президент Сербії М.Мілутінович, заступник голови Союзного уряду Н.Шаїнович, начальник Генерального штабу Югославської народної армії (ЮНА) Д.Ойданич, міністр внутрішніх справ Сербії В.Стоїлкович, так звана «вуковарська трійця» – полковник ЮНА В.Шліванчанін, капітан ЮНА М.Радич і генерал ЮНА М.Мркшич; колишній начальник Генерального штабу Югославії генерал М.Перішич, колишній командувач армією боснійських сербів Р.Делич, колишня президент Республіки Сербської БіГ Б.Плавшич, лідер боснійських сербів Р.Караджич, колишній генерал хорватської армії А.Готовіна, командант Армії визволення Косово (АВК) Ф.Лімай, прем'єр-

міністр Косово Р.Хараджінаї, члени АВК Х.Бала, І.Муслія, генерали поліції СРЮ та багато інших [13, с.22; 18; 17, с.362-365].

Дехто з них здався добровільно (В.Шешель, М.Мілутінович, М.Перішич, М.Радич), когось піймали і передали Трибуналу (С.Мілошевич, В.Шліванчанін, Р.Караджич), а дехто дотепер перебуває у розшуку (Р.Младич).

Голова сербського уряду З.Джинджич ще наприкінці 2000 р. зауважив, що якщо в публічному списку звинувачених Гаазьким трибуналом було 5 чи 6 осіб, то в таємному переліку їх близько 200 [24, с.146].

Щодо видачі головних звинувачених Гаазькому трибуналу на офіційний Белград чинили сильний тиск США, Велика Британія, Франція, ЄС. Зокрема, представники США погрожували обмеженням фінансової допомоги для СРЮ [23, с.121].

Правляча коаліція країни – Демократична опозиція Сербії (ДОС), розпочала кампанію переконання осіб сербської національності, що увійшли до списку звинувачених Гаазьким трибуналом, добровільно здатися в Гаагу, оцінюючи це як вияв захисту своєї честі, армії, цілого сербського народу та в інтересах держави. Але на це мало хто зголосився.

Найгучнішою в Гаазькому трибуналі була справа колишнього президента Югославії С.Мілошевича, арештованого 31 березня 2001 р. Прокуратура СРЮ відкрила справу і почала допити, звинувативши С.Мілошевича у зловживанні владою та корупції.

Голова уряду Республіки Сербія З.Джинджич виступав проти видачі С.Мілошевича Гаазькому трибуналові, вважаючи, що суд над ним має відбуватися в Белграді [24, с.160]. Противником видачі С.Мілошевича був і Президент СРЮ В.Коштуніца, який ще у передвиборчій кампанії 2000 р. висловлював своє негативне ставлення до Трибуналу. Але вимоги видачі С.Мілошевича Гаазі стали ще настирливішими і тепер вже пов'язувалися з наданням Югославії економічної допомоги для відновлення її господарства.

Наприкінці червня 2001 р. С.Мілошевич був переданий органам Гаазького трибуналу. Ця подія спричинила серйозну політичну кризу в СРЮ: питання викликало гострі суперечності у правлячій коаліції, В.Коштуніца був публічно принижений, союзний прем'єр пішов у відставку. Цей інцидент обурив тих, хто вважав подібні дії прямим порушенням законодавства країни.

Судовий процес над С.Мілошевичем розпочався у лютому 2002 р. і тривав з перервами через проблеми зі здоров'ям підсудного. Звинувачення проти С.Мілошевича не були чітко сформульовані. Сам С.Мілошевич відмовився визнати формальну юрисдикції Трибуналу і своєї провини. Спеціалісти з міжнародного права зазначали, що дії Трибуналу, радше, скидаються на бажання зробити С.Мілошевича винним за прорахунки західних держав у балканській кризі та виправдати агресію НАТО проти СРЮ [18, с.27].

Паралельно із судом над С.Мілошевичем у Гаазі відбувався інший важливий судовий процес – в Міжнародному суді справедливості, де розглядався позов Боснії і Герцеговини проти офіційного Белграда за агресію і геноцид. Якщо б экс-президент СРЮ був засуджений за геноцид у Гаазькому трибуналі, можна було очікувати, що СРЮ буде засуджено і в Міжнародному суді справедливості.

Суд над С.Мілошевичем, якого серби вважали своїм національним героєм, викликав великий інтерес, обурення і хвилювання у громадськості країни. За словами голови Хельсінського комітету з прав людини в Сербії С.Бісерко, С.Мілошевич став символом антиглобалізму і отримав підтримку через те, що твердо стояв в обороні «суверенної цілісності держави та незалежності свого народу від диктату США і НАТО». Однак, як зазначає С.Бісерко, реакції на кшталт тієї, що це є «суд над сербським народом», насправді нівелиювали індивідуальну відповідальність С.Мілошевича, висуваючи на передній план відповідальність колективну [23, с.113-117].

Югославський журналіст Д.Калаїч стверджував, що Міжнародний трибунал у Гаазі судив не так С.Мілошевича, як президента Сербії і Югославії, тобто саму державу. Наслідки такого суду могли стати катастрофічними для народу, адже судили країну за агресію та геноцид [11, с.108].

Подамо також бачення генерала ЮНА, військового експерта з питань оборони Р.Радіновича: «Як і більшість громадян нашої країни, я дуже уважно стежив за процесом того суду, але ще перед тим, як Мілошевича зловили у нашій країні, і перед тим, як його видали Гаазі, я говорив, що суд над Мілошевичем насправді є осудженням сербської державної політики, а це практично є осудженням сербського народу, і, звичайно, я це сприймаю як осудження армії. <...> Він звинувачений за злочин геноциду. Чи може Мілошевич сам здійснити геноцид? Звичайно, що ні. Хто йому в цьому допомагав? Допомогла йому армія, поліція, допомогла йому політика. А хто дав мандат цій політиці? Дав народ. Отже, шляхом дедукції зверху до низу дійдемо до того, що насправді судиться народ» [11, с.61-62].

Судовий процес над экс-президентом Югославії С.Мілошевичем тривав чотири роки. Юристи прогнозували, що він затягнеться ще на півтора роки. Оскільки Гаазький трибунал не передбачає смертної кари, то у разі визнання С.Мілошевича винним, йому загрозувало б пожиттєве ув'язнення. Але 11 березня 2006 р. С.Мілошевич від серцевого нападу.

Як вже зазначалося з Міжнародного трибуналу неодноразово звучали заяви про те, що СРЮ/СіЧ уникає повноцінної співпраці. Зокрема, влада країни не надає допомоги у зборі доказів і свідчень, арешті звинувачених осіб, які переховуються в країні, приховує ключові докази тощо. Тиск з цього питання чинився і з боку ЄС, країні погрожували призупиненням процесу підготовки до укладення Угоди про стабілізацію та асоціацію з ЄС і відмовою від перспективи вступу. Повна співпраця із Трибуналом була також передумовою членства країни у Програмі «Партнерство заради миру» [25, с.50; 26, с.224-225].

Питання відносин із Гаазьким трибуналом було одним із аргументів, яке чорногорське керівництво висувало проти союзу із Сербією – адже своїм небажанням співпрацювати із Трибуналом Сербія затримувала процес підготовки до вступу СіЧ (тобто Чорногорії) до ЄС. Чорногорія не мала відношення до цього міжнародного зобов'язання і не могла змусити Сербію активніше діяти в цьому плані. (Тут зазначимо, що після визнання незалежності Чорногорії 2006 р. питання співпраці з Гаазьким трибуналом залишилося за Сербією).

Водночас офіційні особи СіЧ запевняли, що співпраця з Міжнародним трибуналом в Гаазі досягла значно вищого рівня, аніж раніше. Станом на серпень 2003 р. 50 осіб з колишньої Югославії перебували під вартою в Шевенінгені. Більше 30 з них – серби, 11 з них – арештовані сербською поліцією, решта 19 – міжнародними силами [25, с.50]. У відповідь на критику уряд СіЧ заявляв, що створена для співпраці з Трибуналом законодавча база і кількість виданих звинувачених осіб ніяк не можна охарактеризувати як погану співпрацю.

Основним питанням, яке виникало у стосунках СіЧ з Гаагою була невідача окремих звинувачених, зокрема політичного лідера боснійських сербів під час війни 1992-1995 рр. Радована Караджича та генерала Ратко Младича, який очолював армію Республіки Сербської. Вони звинувачувалися у військових злочинах і геноциді та перебували у міжнародному розшуку. Їхнє місцезнаходження довгий час було невідоме – Гаазький трибунал заявляв, що Р.Младич переховується в Сербії, керівництво країни це заперечувало. У разі видачі Р.Младича Гаазі влада Сербії зіткнулася б із незадоволенням громадськості, оскільки населення країни продовжує вважати його сербським національним героєм.

Міністр закордонних справ СіЧ Г.Свіланович неодноразово заявляв, що країна готова повною мірою співпрацювати з Гаазьким трибуналом: «Для нас це дуже делікатне питання, що містить в собі ризик внутрішньої дестабілізації. Однак, ми вже зробили важливі кроки. С.Мілошевич та ще низка звинувачених були видані, прийнято Закон про співробітництво з Трибуналом. Подальша співпраця йде не лише в руслі прийнятих нами міжнародних зобов'язань. Без усвідомлення того, що відбувалося і що здійснювалося від нашого імені, та без індивідуалізації провини, не буде суттєвих політичних змін у нашому суспільстві і кінцевого повернення в міжнародне співтовариство» [28, с.29].

Але консенсусу в питанні співпраці з Трибуналом – як міжнародного зобов'язання, яке треба виконати, щоб включитися до євроатлантичної інтеграції, – серед політичних партій країни не було. Воно викликало непорозуміння та конфлікти і стало предметом політичних маніпуляцій [22, с.22, с.124-125]. Багато політичних партій Сербії, що підтримували національну ідею, виступали проти видачі першого голови Сербської демократичної партії, лідера боснійських сербів Р.Караджича Гаазькому трибуналу [22, с.136].

Югославський дипломат Ж.Ковачевич вважає, що співпраця країни з Гаазьким трибуналом була в паралізованому стані, бо навіть населення Сербії розуміло, що це зобов'язання, яке «можемо виконати лише наполовину» [22, с.22]. Адже навіть такий крок, як видача С.Мілошевича, приніс розлад до лав провідної коаліції СРЮ і породив страх, що буде втрачено прихильність виборців.

Головний прокурор Гаазького трибуналу К.дель Понте у своїх доповідях про роботу трибуналу перед РБ ООН звинувачувала офіційний Белград у тому, що він приховує ключові докази, які підтверджують причетність влади СРЮ у здійсненні злочинів в БіГ та Хорватії. Вона заявляла, що більшість звинувачених Гаазьким трибуналом осіб, що уникають правосуддя (серед них і генерал Р.Младич), переховуються саме в СіЧ [17, с.371]. Сербію звинувачували також в тому, що вона забезпечує С.Мілошевича інформацією, яка допомагала йому захищатися в Міжнародному суді, і відмовляється надати цю ж інформацію самому Трибуналові та ін. [22, с.130].

Багато сербів звинувачували Міжнародний трибунал з колишньої Югославії в тому, що він переслідував сербів більше, ніж представників інших етнічних груп, зокрема, албанців, які чинили військові злочини на території колишньої Югославії. За словами югославського дипломата В.Йовановича, Гаазький трибунал до 2001 р. порушував справи лише проти найвищих політичних і військових керівників СРЮ, Республіки Сербської (БіГ) і Республіки Сербської Країни (Хорватія), тоді як представники найвищого керівництва Хорватії, боснійських мусульман, боснійських хорватів, албанців Косово, провідники АВК перебували під його захистом [13, с.19]. Трибунал ігнорував матеріали, які засвідчували злочини албанських терористів і наркодилерів [17, с.371].

Сербська сторона намагалася також з'ясувати, чому не караються безпосередні виконавці, а також ті, хто ухвалював рішення і віддавав накази військовикам НАТО під час агресії в СРЮ 1999 р. чинити тяжкі військові злочини, які, на думку сербського юриста проф.К.Чавошкі, є очевидними [10, с.159]. Водночас перед Трибуналом поставали представники Армії Югославії, яка робила все можливе, щоб захистити цивільне населення Косово.

Напади на цивільне населення в краї Косово і Метохія (КіМ) продовжилися і після введення миротворчих сил. Проте, на запити сербської сторони, чому не провадиться слідство стосовно злочинів, скоєних на території КіМ вже після червня 1999 р., Головний прокурор Гаазького трибуналу К.дель Понте відповіла, що спочатку мають бути покарані представники СРЮ і Сербії, проти яких вже висунуті звинувачення.

Критики зазначають як спосіб, у який був створений Міжнародний трибунал у Гаазі, так і методи його роботи. Серед недоліків називають політичний характер його діяльності, упередженість і непослідовність у провадженні справ та ухваленні судових рішень, таємність, шляхи фінансування тощо.

На думку голови югославської місії при ООН В.Йовановича, сам факт створення Гаазького трибуналу суперечить загальноприйнятим правилам і практиці, згідно з якими міжнародні суди створюються на основі міжнародних договорів за згоди всіх зацікавлених держав. У цьому випадку такий суд створено РБ ООН, нав'язуючи тим самим чинює політичну волю і порушуючи основні принципи кримінального і міжнародного права. Тому, вважає югославський дипломат, статус Гаазького трибуналу не може відповідати принципу незалежності роботи суду. Окрім того, за словами В.Йовановича, антисербська орієнтація та слухняне слідування позиції ключових країн НАТО робить з Міжнародного трибуналу в Гаазі більше політичну, аніж правову інституцію [13, с.17].

Згідно з опитуванням громадськості СІЧ, більшість ставилася до Гаазького трибуналу з упередженням. Його вважали антисербським, створеним за диктатом США, нелегальним і несправедливим. У ньому вбачали політичний інструмент, яким послуговуються західні держави, щоб карати і принижувати їхню країну. На думку сербських політиків і юристів, співпраця країни із Гаазьким трибуналом мала негативний характер, бо видача будь-якого громадянина з боку влади є важким порушенням конституції та людської моралі. Такі дії розцінюються як приниження цілого сербського народу, непростима образа для кожного свідомого громадянина і породжують в країні суспільно-політичну кризу [7, с.XVII - XIX].

Пов'язаність діяльності Гаазького трибуналу з НАТО та США також свідчила про його заполітизованість і була приводом для дискусій. Висувалися звинувачення в тому, що НАТО вирішує, кого має засудити Трибунал. Крім того, Міжнародний трибунал у Гаазі не брав до уваги агресію НАТО 1999 р.: осуду не підлягали ні лідери Альянсу, ані безпосередні виконавці. Додамо також, що країни НАТО були тими, що фінансували роботу Гаазького трибуналу [26, с.213], а сили SFOR брали активну участь в арешті обвинувачених Міжнародним трибуналом осіб та наданні доказів. Ще 1996 р. між Гаазьким трибуналом і командуванням НАТО в Європі підписано двосторонній меморандум про співпрацю у пошуку і затриманні звинувачених осіб.

На думку югославського дипломата В.Йовановича, користуючись своєю домінантною роллю в РБ ООН, США мали вирішальний вплив на роботу Гаазького трибуналу. Наприклад, у звинуваченнях Трибунал посилався на результати слідства ЦРУ США, за оцінками якого провина сербів у війні в Хорватії і БіГ складала 70 %, хорватів – 20 %, а мусульман – 10 % [13, с.17]. Ще один приклад втручання США в роботу Гаазького трибуналу – заява уряду США про виплату винагороди за доправлення в Гаагу звинувачених представників сербської влади і поліції.

Гаазький трибунал звинувачують також у спотворенні історичних фактів. У дослідженнях «Пресуђивање историји у Хагу» за редакцією К.Чавошки і «Bela knjiga: istina o Naškom tribunalu» за редакцією П.Ракича наводиться кілька таких прикладів: хибна характеристика устрою колишньої Югославії, зокрема, щодо місця у ній Косово; розуміння судьями Гаазького трибуналу під Сербією лише центральної Сербії; замовчування окремих фактів та історичних подій тощо [10, с.8-13; 13, с.18]. Відзначалося також, що у своїй роботі Головний прокурор Трибуналу в аналогічних випадках послуговується різними принципами і різними підходами залежно від того, хто перебуває на лаві підсудних. Це знайшло вияв у справах кількох обвинувачених, а також у тому, що не висунуто звинувачень проти керівників НАТО.

Порушенням міжнародного права проф.К.Чавошкі вважає і такі дії Гаазького трибуналу, як невідшкодування матеріальних і моральних збитків за неправомірне ув'язнення, а також завищення строку покарання [10, с.187].

Нелюдськими називають методи відловлювання осіб, звинувачених Гаазьким трибуналом. Наприклад, всі боснійські серби, які перебували у Шевенінгені, були піймані шляхом викрадення мисливцями за винагороду від Гаазького трибуналу.

Ще одним слабким місцем у роботі Гаазького трибуналу вважають те, що він оплачує роботу адвокатів і тому певним чином тримає захист під контролем.

Однак Міжнародний трибунал з колишньої Югославії створений на основі консенсусу всіх постійних членів РБ ООН та працює вже багато. А враховуючи те, що злочинці, незалежно від їхньої національності, не можуть залишитися непокараними і що примирення в регіоні не досягти без встановлення справедливості, багато хто погоджується, що питання про легітимність чи доцільність роботи Гаазького трибуналу не варто порушувати [16, с.195; 8, с.14].

Голова Гельсінкського комітету з прав людини С.Бісерко, усупереч твердженням про те, що Гаазький трибунал є антисербським і діє за політичними принципами, вважає судові процеси, які відбулися, «нейтральними, виконаними на високому професійному рівні і такими, що заслуговують на довіру» [23, с.308]. Через постійні маніпуляції громадяни країни не розуміють, що співпраця з Міжнародним трибуналом в Гаазі є національним інтересом Сербії.

Заперечується й твердження про те, що Гаазький трибунал створений для суду над сербами і що на лаві підсудних перебувають лише серби. Їх насправді більшість, але звинувачення висувалися і хорватам, і мусульманам.

Оскільки співпраця із Гаазьким трибуналом стала додатковою умовою для балканських країн, які заявляли про свій намір розвивати відносини з ЄС і стати його членом, тому зволікання чи відмова у повній та безумовній співпраці впливали на розвиток відносини СРЮ/СіЧ з ЄС. Зокрема, було зупинено переговори СіЧ з ЄС про підписання Угоди про стабілізацію та асоціацію через те, що сербська влада не виконала обіцянки заарештувати та передати в Гаагу генерала Р.Младича. Комісія ЄС заявляла, що готова відновити переговори, якщо влада Сербії продемонструє готовність до повномасштабної співпраці з Гаазьким трибуналом.

Вище керівництво країни запевняло, що робить усе можливе, щоб сприяти роботі Трибуналу і видати обвинувачених. Особливо тепер, після вироку Міжнародного суду справедливості в Гаазі у справі позову БіГ проти СРЮ (згідно з яким Сербію не визнали відповідальною за геноцид у Сребрениці, але звинуватили в тому, що з її боку не було вжито заходів, щоб запобігти цьому) – сербська сторона хоче показати, що не приховує злочинців та засуджує такі злочини.

Отже, СРЮ (Сербія) мала бути зацікавлена в тому, щоб особи, винні у скоєнні військових злочинів на території колишньої Югославії, були покарані, а Гаазький трибунал завершив свою роботу. Лише індивідуалізація злочинів виправдовує сербський народ, знімаючи з нього колективну відповідальність. І хоча окремі представники політичних кіл Сербії заявляли, що співпраця з Міжнародним трибуналом в Гаазі дестабілізуватиме цілий регіон і що вона не є першорядним завданням, все ж існує розуміння того, що настав час вирішити цю проблему, яка віддаляє Сербію від реформ і зовнішнього світу.

Зважаючи на результати діяльності Гаазького трибуналу, було розроблено т.зв. стратегію завершення його роботи, яку підтримала РБ ООН своїми резолюціями 1503 та 1534 [3; 4]. Вона передбачала три строки: Міжнародний суд мав завершити всі розслідування

у справах звинувачених осіб до кінця 2004 р., закрити всі судові процеси першої інстанції до кінця 2008 р., апеляції – до 2010 р.

Міжнародна Амністія щодо Європи та Центральної Азії закликала РБ ООН продовжити роботу Гаазького трибуналу після 2010 р., зважаючи на те, що не всі винні у злочинах на території колишньої Югославії є покараними [27]. Головний прокурор Трибуналу К.дель Понте зазначала, що із наявною кількістю судових процесів, Гаазький трибунал не зможе завершити свою роботу у зазначені строки.

Перша фаза діяльності Гаазького трибуналу була успішно завершена. Щодо другої, протягом 2009 р. відбувалися засідання суду, оскільки справи окремих звинувачених були складними, і не всі звинувачені вчасно постали перед Гаазьким трибуналом. Прогнозують, що судові процеси можуть затягнутися до 2012 р., особливо у справі Р.Караджича, а розгляд апеляцій завершиться серединою 2013 р. Тому з боку Міжнародного трибуналу в Гаазі звучали заклики до всіх держав-членів ООН вжити заходів для пошуку двох звинувачених Гаазьким трибуналом осіб – Ратка Младича та Горана Хаджича, та їх передачі Міжнародному суду до того, як він завершить свій мандат.

Розглядалася можливість і були надіслані звернення Головного прокурора Трибуналу щодо передання справ про скоєння військових злочинів до місцевих судів у регіоні [27; 21, с.6]. Згідно із завершальною стратегією, Гаазький трибунал мав зосередити свою роботу на розслідуванні та судах найбільших порушень, зокрема на справах вищих керівників, які несуть найбільшу відповідальність за злочини, тоді як низку справ з меншими порушеннями передати національним судам. Передбачалося також, що вітчизняні суди судитимуть осіб, яких не звинуватив Гаазький трибунал, але які є винними у військових злочинах і геноциді. Міжнародний трибунал у Гаазі також передавав вітчизняним судам справи, слідство в яких було проведено, але обвинувачені не постали перед Трибуналом. Вітчизняні суди на основі доказів Гаазького трибуналу мали засудити цих осіб.

Ідея засудження вітчизняними судами осіб, винних у військових злочинах, неодноразово висувалася і всередині країни. Таким чином нація б сама зіткнулася з правдою про війну і мала б право карати відповідальних за злочини осіб. Політики СРІЮ стверджували, що Віче з питань військових злочинів могло б від самого початку займатися справами сербів, звинувачених Гаазьким трибуналом [20, с.12; 21, с.66]. Однак ані судді, ані прокурори чи адвокати країни не мали професійного досвіду з ведення справ військових злочинців.

Зауважимо, що корисною стала співпраця в цій сфері між країнами регіону – важливе значення мало укладення двосторонніх договорів про захист свідків, посилення локальних судів для ведення справ військових злочинців та інших питань. Допомогу в реформуванні законодавства Сербії, Хорватії, БіГ у цьому плані надавали і Гаазький трибунал, і міжнародна спільнота. Проводилися консультації та навчання юристів та інших спеціалістів із цих країн стосовно процесу ведення слідства у справах військових злочинців, командної відповідальності, захисту свідків тощо.

З часу заснування Гаазького трибуналу ті, що постраждали від збройних конфліктів на території колишньої СФРЮ з початку 1990-х рр., поклали великі сподівання на його роботу. Вони чекали засудження осіб, винних у розпаді Югославської Федерації та початку війни, у вчиненні тяжких злочинів, вигнанні, руйнуваннях, стражданнях. Кожна зі сторін стояла на позиції, що саме вона є жертвою у цих конфліктах, а її провідники та армія боронили свій народ, тому засудити треба іншу сторону-агресора. Зрозуміло, що Гаазький трибунал не визначив винуватців розпаду СФРЮ, але його обов'язком було за-

судити тих, хто винен у тяжких порушеннях міжнародного гуманітарного права, жертвами яких стали сотні тисяч цивільних осіб.

Злочинці не можуть залишитися непокараними. Щоб не звинувачувати цілий народ – провина має бути індивідуалізована. Інакше слава про те, що серби, хорвати чи боснійці, відповідальні за геноцид та інші важкі порушення, залишиться в очах громадськості світу та в історії цих народів.

Заяви окремих політиків, науковців і журналістів СРЮ/СіЧ щодо політизованості та упередженості роботи Міжнародного трибуналу в Гаазі не сприяли кращому відношенню до нього. Для того, щоб позбутися минулого, сприяти встановленню правди і збереженню миру в регіоні, отримати більше розуміння і довіри до роботи Гаазького трибуналу, влада країни повинна шляхом явної кампанії допомогти громадськості зрозуміти, наскільки важливим є те, щоб перед судом постали всі відповідальні за військові злочини, до якої б зі сторін вони не належали.

Співпраця СРЮ/СіЧ із Гаазьким трибуналом мала ключове значення для інтеграції країни до європейських та євроатлантичних інституцій, зокрема, участі в програмі НАТО «ПзМ» і укладення Угоди про стабілізацію та асоціацію з ЄС. Тому зусилля, які докладала Сербія у вирішенні питань, пов'язаних із роботою Міжнародного трибуналу в Гаазі, відігравали важливу роль у процесі її «реінтеграції» у світ після періоду міжнародної ізоляції.

Література

1. Резолюція СБ ООН № 808 од 22.02.1993 г. // <http://www.un.org/russian /documen/scresol/res1993/res808.htm>
2. Резолюція СБ ООН № 827 од 25.05.1993 г. // <http://www.un.org/russian/documen/scresol /res1993/res827.htm>
3. Резолюція СБ ООН № 1503 од 28.08.2003 г. // <http://www.un.org/russian /documen/scresol/res2003/res1503.htm>
4. Резолюція СБ ООН № 1534 од 26.03.2004 г. // <http://www.un.org/russian /documen/scresol/res2004/res1534.htm>
5. Statut Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju // <http://www.un.org/icty/bhs/frames/tribunal.htm>
6. Декларација о укидању Међународног кривичног суда за бившу СФР Југославију у Хагу / [редактори др Марко Радуловић...[и др.]; преводиоци Сава Росић...и др.]. – Београд: Агенција Др Радуловић, 2001 (Београд: Чигоја). – 107 стр.: факс.; 24 см
7. Зашто су оптужени / Бошко Тодоровић, Душан Вилић. – [1.изд.]. – Београд: Графомарк, 2001 (Београд: Графомарк). – XXI, 324 стр.: илустр.; 20 см
8. Југославија после Милошевића / Небојша Човић. Програм решавања кризе на југу Србије. – Београд: Liber-press, 2001 (Београд: Глас). – 151 стр.: табеле; 21 см. – (Библиотека XXI век)
9. Међународни суд правде / [аутор Иван Чукаловић]. – Крагујевац: Правни факултет, Институт за правне и друштвене науке, 2003 (Београд: Гласник). – 208 стр.; 21 см
10. Пресуђивање историји у Хагу / Коста Чавошки. – Србиње: Универзитетска библиотека православни богослови; Београд: Хиландарски фонд; Ваљево: Задужбина «Николај Велемировић и Јустин Поповић», 2002 (Београд: БИГ штампа). – 192 стр.; 21 см. – (Мала библиотека Свечаних, Хришћанска мисао; књ.15)
11. Суочавања: избрани разговори / Милорад Бонарт, 2003 (Нова Пазова: Бонарт). – 207 стр.; 21 см. (Библиотека Документи)

12. Хаг против правде / Коста Чавошки. – Београд: «Никола Пашић», 1998 (Београд: Драслар партнер). – 172 стр.; 24 cm
13. Bela knjiga: istina o Haškom tribunalu / [priređio Prvoslav Ralić]. Beograd: Sova, 2001 (Novi Beograd: Grafička škola). – 182 str.: 21 cm
14. Bezbednosno uključenje SR Jugoslavije u evroatlantsku zajednicu: zbornik tekstova / urednici Miroslav Hadžić, Philipp Fluri. – Beograd: Centar za civilno-vojne odnose: Ženevski centar za demokratsku kontrolu oružanih snaga, 2003 (Beograd: Goragraf). – 173 str.; graf.prikazi, tabele; 26 cm
15. Hronologija jugoslovensko-bugarskih odnosa: (1878-2003) / Dradan Bogetić, Slobodanka Kovačević. – Beograd: Jugoistok XXI – Centar za evro-balkansku saradnju, 2003 (Valjevo: Štamparija Topalović). – 252 str.; 20 cm
16. Između arogancije i poniznosti / Živorad Kovačević. – Beograd: Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, 2004 (Beograd: Zagorac). – 327 str.; 21 cm. – (Biblioteka Svedočanstva / Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji; br.19)
17. Ljudska prava u Srbiji i Crnoj Gori 2003: pravo, praksa i pravna svest u Srbiji i Crnoj Gori i međunarodni standardi ljudskih prava / [urednici Tatjana Papić, Vojin Dimitrijević]. – Beograd: Beogradski centar za ljudska prava, 2004 (Beograd: Dosije). – 420 str.; 20 cm. – (Biblioteka Izveštaj / [Beogradski centar za ljudska prava]; 7) Predgovor: str.19-20. – Napomene uz tekst. – Najvažniji ugovori o ljudskim pravima koji obavezuju OSCE: str.408-409. – Indeks propisa u Srbiji i Crnoj Gori koji se pominju u ovoj knjizi: str.410-420.
18. Međunarodni tribunal za suđenje licima odgovornim za teške povrede međunarodnog humanitarnog prava na teritoriji bivše Jugoslavije od 1991. / [priređile Ljiljana Bogdanović i Silvija Panović-Đurić]. – Beograd: Fond za humanitarno pravo, 2001 (Beograd: Publikum). – 811 str.: ilustr.; 24 cm
19. Mitarenje čudovišta: deficiti političkih promena u Srbiji / Božidar Jakšić. – Požarevac: Edicija Braničevo: Centar za kulturu, 2004 (Požarevac: TEC Elektronik). – 190 str.; 21 cm. – (Biblioteka Ogledi i razgovori; knj.3)
20. Oni ne bi ni mrava zgazili / Slavenka Drakulić; prevela Rujana Jeger. – Beograd: Samizdat B92, 2004 (Beograd: Standard 2). – 140 str.; 22 cm. – (Edicija Samizdat; knj.39)
21. Ratni zločini pred domaćim sudovima / autori Branko Nikolić i Šandor Zavarko. – Beograd, Oktobar 2003 – 74 c.
22. Srbija i Crna Gora na putu ka Evropskoj uniji: zbornik radova = Serbia and Montenegro on the Road to the European Union: conference proceedings / priredili; editors Duško Lopandić, Vojislav Bajić. – Beograd: Evropski pokret u Srbiji, 2003 (Beograd: Prometej). – 362 str.; 24 cm
23. Srbija na Orijentu / Sonja Biserko. – Beograd: Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, 2004 (Beograd: Zagorac). – 410 str.; 21 cm. – (Biblioteka Svedočanstva; br.18)
24. Srbija u Evropi / Zoran Đinđić; [priređivači Života Ivanović, Nebojša Popović]. – Beograd: TANJUG, 2003 (Beograd: Čigoja štampa). – 447 str.; 21 cm
25. Human Rights and Accountability: Serbia 2003 / [prepared by] Helsinki Committee for Human Rights in Serbia; [translated by Ivana Damjanović, Dragan Novaković, Spomenka Grujičić]. – Belgrade: Helsinki Committee for Human Rights in Serbia, 2004 (Belgrade: Zagorac). – 595 str.: ilustr.; 21 cm
26. Regional Cooperation, Peace Inforcement, and the Role of the Treaties in the Balkans / edited by Stefano Bianchini, Joseph Marko, Craig Nation, and Milica Uvalić. – University of Bologna, 2007. – 286 p.
27. Міжнародний Трибунал для колишньої Югославії: Не зачиняйте двері перед справедливістю! Заява Міжнародної Амністії // Львівська газета. - № 101 (667). – 8 червня 2005 р.

28. Свиланович Г. Сербия и Черногория в новой Европе // Международная жизнь. – 2003. - № 12. – С. 23-31
29. Rubin P.Alfred. Međunarodni kazneni tribunal za bivšu Jugoslaviju? // Teorija. Časopis Filozofskog društva Srbije. – Broj 1, 1998. – Godina XLI, Beograd. – С. 81-89
30. Международный Суд // <http://www.icj-cij.org/homepage/ru/>
31. Međunarodni krivični tribunal za bivšu Jugoslaviju / <http://www.un.org/icty/index-b.html>
List of ICTY indictees / <http://en.wikipedia.org/wiki/ICTY>